

Тұрымбетова Ж.А.

С.Демирел университетінің

Филология факультеті,

түркология кафедрасының аға оқытушысы

Ф.ғ.к.

Сатбай Г.Қ.

Абай атындағы ҚазҰПУ

Шетел тілдері және халықаралық қатынастар факультеті,

шығыс тілдері кафедрасының

аға оқытушысы

Günümüz Türk halklarının sahip oldukları sözlü edebiyatın temeli Türk Sözlü Edebiyatı ve Destanlarıdır. Türk ülkelerinin değişik kültürlerini bir birine bağlayan ciddi konularını Anadolu Türklerinin Aşıklık Geleneği ile Kazakların Akınlık Dastürü, yani Şairlik geleneğinde görebiliyoruz. Temeli aynı olup, farklı coğrafi ve farklı sosyal olaylar içerisinde ortaya çıkan bu edebiyat dalı her iki ülkenin araştırmacılarına, edebiyat ve folklor bilimcilerine bilimsel kaynaklarının önemli maddelerini oluşturmaktadır.

Kazakistan'ın bağımsızlığına kavuşması nedeniyle Kazak tarihi, kültürü ve edebiyatına dair belgeler bilim adamları tarafından yeniden, günümüz şartları altında tekrar ele alınmaktadır

Kazakistan'daki Ceyhun Nehri ve Aral Gölü bölgelerinde yaşayan Oğuz – Kıpçak kültürü, Kazak şairleri ve Türk âşıklarının tarihi bağlarının coğrafi temelini teşkil eder. Dede Korkut Destanı ise bütün Türklerin edebi geleneğinin başköşesinden yer alır. Türk Aşıklık Geleneği ve Kazak akınlарının temeli Orta Asya Baksılık geleneği olduğu ve bu geleneği başlatan zatın Dede Korkut olduğu ilmi tespitlerle ortaya konulmuştur.

Yaklaşık 1495–1523 yılları arasında yaşamış ve savaşta şehit olmuş Dospambet Jıraım'un (saz şairi) eserlerinden birinde şöyle mısralar mevcuttur:

Azau, Azau dediğin,
Osman padişahın yurdu imiş,
Din İslamın merkezi imiş...
Etrafında pınar başı dolu,
Azaulı'nın İstanbul'dan neresi eksik?..

Kazakçası:

(Azau, azau degening-
Al-Gusman patşa jurtı eken,
Din-islamning kirti eken...
Aynala bulak bası teng,
Azaulıning Stambuldan nesi kem?..) [1, 6.].

XVI yüzyılda yazılmış bu eserde Osmanlı İmparatorluğunun kuvveti, İslam dininin merkezi olan İstanbul'u kendisinin gidip görmeye imkanı olmadığı, ama bütün dünyaya sesini işittirmiş “Kutsal şehir” Osmanlı Türkleri'nin eline geçince daha da muhteşem bir güzelliğe sahip olduğu gururla anlatılmaktadır. Aynı zamanda şair meşhur İstanbul'un kendi yurdunun güzel tabiyatıyla da karşılaştırmak istemiştir. Böylece Türklerin atayurdu ve anayurdu karşılaştırılarak anlatılıyor .

XVII yüzyılda yaşayan Kazbek Bek Tauasaroğlu (1692-1776) ilim arayarak dünyanın birçok yerini gezmiş ve bu amaçla İstanbul'u da ziyaret eder. Bu ziyaretini konu ettiği “Köklerimden Kendime Kadar (Tüp Tukıyanımnan Özüme Deyin)” adlı tarihi eserindeki şu ifadelerden görebiliriz: “... Şam'dan Ankar (Ankara, Türkiye) denilen Türk şehrine kadar dinlenmeden yaya ulaşmamız tam iki ay sürdü.... Ben İstanbul'daki özel okulu üç senede okuyup bitirdikten sonra kendimi çok iyi yetiştirmiş insanlar mertebesine girdim diye düşündüm....” [2, 160-164 s.].

Basra'yı gezdim, Şam'a gittim, İstanbul'a
Bulunmaz bir mekan imiş istan kula,
(Basıra bardım, Şam bardım, Istanbulda

Tabılmaytın jer eken istan kulga) [2, 865 s.], - diye eğitimi süresince bulunan ve gezmiş olduğu İstanbul'un güzelliklerini anlatmıştır.

Kazak Edebiyatının ünlü şairlerinden biri, Şakarim Kудayberdiöđlü (1858-1931) Mekke'ye hac seferi yaptığı zaman İstanbul üzerinden geçmiştir. İstanbul, Şakarim için manevi kişiliğinin yeni ufuklarının açılmasına neden olmuştur. 1905 tarihinde hac seferinden dönüşte İstanbul'a uğramış ve burada birkaç ay kalmıştır. Bu konaklama sırasında şehrin büyük kütüphanelerine gitmiş ve tarih, din konularıyla ilgili geniş araştırmalar ve incelemeler yapmıştır. Bu araştırmalar sonucunda yazdığı "Türk, Kırgız-Kazak Hem Hanlar Şeceresi" adlı tarihi-edebi eserinde Şakarim Kудayberdiöđlü İstanbul ve Osmanlı Türkleri hakkında geniş bilgi vermiştir. Eserin "İstanbul'daki Osmanlı Türk hem Sultanlar" adlı bölümünde Kazakistan topraklarından göç eden Türk boyları hakkında tarihi deliller getirmiş ve kendi yorumlarını da katmıştır. İstanbul kütüphanelerinin zenginliğini ve oralarda geçirdiği zamanların değerlendirmesini şairin şu mısralarından anlayabiliriz:

İstanbul'a geldiğimde,

Aradığım kitabı bulduğumda,

Patlayacaktı kalbim....

(İstanbulga barganda,

Kerek kitap tabılıp,

Jarıla jazdadı juregim...) [3, 206 s.].

Şakarim Kудayberdiöđlü "Kazak'ın Has Dedesi Bahadır Türk (Kazak'ın tüp atası – batır Türk)" adlı destanında ise Osmanlı İmparatorluğunun tarihi ve kuruluşunu Kazak halkına manzum şekilde anlatmıştır.

...Bu günleri İstanbul'da ayrı yaşayan,

Söyleyeyim şimdi Osmanlı Türk'ü hakkında...

(...Bul künde İstanbulda bölek turgan,

Aytayın endi Ospandı türk jayın...) [4,106 s.], - diyerek Anadolu topraklarına doğru yol alan büyük komutan Ertuğrul ve oğlu Osman'dan başlayarak Abdulhamit Sultan'a kadarki dönemi içine alan zaman dilimini değerlendirmiş ve 32 sultanın İstanbul'da yaşadıklarından bahsetmiştir.

Kazakların büyük düşünürü ve ünlü şairlerinden biri Meşhür Jusıp (Yusuf) Köpeyoğlu (1868-1931) milli edebiyatımıza zengin bir edebi miras bırakmıştır. Şair "İzbas Hacı" adlı eserinde hac seferi sırasında uğradığı ünlü İstanbul'u bir Kazak din adamı ve düşünürü gözüyle şöyle değerlendirir: "Yedi dağ var, bu şehir oraya sığmış, "beş yüz elli beş" derler cami sayısı" diyerek şair Ayasofya Camii'nin görkemli tasvirini yapmıştır. "İzbas Hacı" eserinde şair Meşhür Jusıp, Anadolu Türklerinin baş şehrine şu mısralarıyla seslenmiştir:

"Medine Mekke ile mübarek mekân,

Şehir yoktur görkemli İstanbul kadar!"

(Medine Mekke ile mübarek jay,

Şahar jok zeyneti artık Stambulday!) [5, 301 s.].

Yine, başka bir eseri olan "İsa Şormanöğlü" adlı şiirinde şair: "İstanbul şehrini görmeyen kimsenin "Dünyada yaşadım" demesi nafiledir"* diye yazmıştır.

Yaklaşık XV yüzyılda (Kazak Hanlığı döneminde) Kazaklar, Rusya'nın sömürge sistemine uğramadan önceki tarihlerde İstanbul ile sıkı ilişkilerde bulunduğu ve Mekke-Medine'ye hac seferlerinde İstanbul üzerinden geçtikleri söylenmektedir. Hacca giden Kazak aydınlarından çoğu memleketine islami Arap ve islami Türk (Osman) kültürünü beraberinde getirmişlerdir. Hac seferlerinin neticesinde Kazakistan'da din eğitimi de gelişmeye başlamıştır. Kazak, Özbek, Tatar. Başkurtlar arasına İstanbul'da yayınlanmış kitaplar ve kaynaklar da bu seferler aracılığıyla ulaşmıştır.

XX yüzyılın başında yaşamış Kazak aydınlarından biri ve devlet adamı Alihan Bökeyhan'ın (1866-1938) "İstanbul hem Kılılar (İstanbul hem Düşmanlar)" adlı çalışmasında İstanbul'un siyasi durumu ve önemi hakkındaki görüşleri yer almıştır: "...İstanbul'a bütün düşman göz koymuştur. İstanbul'un Avrupa ve Asya'da toprakları vardır. 450 yıldır İstanbul her şeyi görmüştür..." [6, 301 s.].

Soviyetler Birliği ve Rusların Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini Türkiye Türklerinden uzaklaştırma politikasından dolayı Kazakların İstanbul'la ilişkileri 1924'ten 1991 yılına kadar bir zaman diliminde kesintiye uğramıştır. Bu dönemlerde kardeşlik ilişkilerin kopmaması amacıyla çok emekler harcamış olan Magjan Jumabayev, Mirjakıp Dulatov, Saken Seyfullin, Mustafa Çokay, Ahmet

Kazak Edebiyatının ünlü şairlerinden biri, Şakarim Kudayberdioğlu (1858-1931) Mekke'ye hac seferi yaptığı zaman İstanbul üzerinden geçmiştir. İstanbul, Şakarim için manevi kişiliğinin yeni ufuklarının açılmasına neden olmuştur. 1905 tarihinde hac seferinden dönüşte İstanbul'a uğramış ve burada birkaç ay kalmıştır. Bu konaklama sırasında şehrin büyük kütüphanelerine gitmiş ve tarih, din konularıyla ilgili geniş araştırmalar ve incelemeler yapmıştır. Bu araştırmalar sonucunda yazdığı "Türk, Kırgız-Kazak Hem Hanlar Şeceresi" adlı tarihi-edebi eserinde Şakarim Kudayberdioğlu İstanbul ve Osmanlı Türkleri hakkında geniş bilgi vermiştir. Eserin "İstanbul'daki Osmanlı Türk hem Sultanlar" adlı bölümünde Kazakistan topraklarından göç eden Türk boyları hakkında tarihi deliller getirmiş ve kendi yorumlarını da katmıştır. İstanbul kütüphanelerinin zenginliğini ve oralarda geçirdiği zamanların değerlendirmesini şairin şu mısralarından anlayabiliriz:

İstanbul'a geldiğimde,

Aradığım kitabı bulduğumda,

Patlayacaktı kalbim....

(İstambulga barganda,

Kerek kitap tabılıp,

Jarıla jazdadı juregim...) [3, 206 s.].

Şakarim Kudayberdioğlu "Kazak'ın Has Dedesi Bahadır Türk (Kazak'ın tüp atası – batır Türk)" adlı destanında ise Osmanlı İmparatorluğunun tarihi ve kuruluşunu Kazak halkına manzum şekilde anlatmıştır.

...Bu günleri İstanbul'da ayrı yaşayan,

Söyleyeyim şimdi Osmanlı Türk'ü hakkında...

(...Bul künde İstanbulda bölek turgan,

Aytayın endi Ospandı türk jayın...) [4,106 s.], - diyerek Anadolu topraklarına doğru yol alan büyük komutan Ertuğrul ve oğlu Osman'dan başlayarak Abdulhamit Sultan'a kadarki dönemi içine alan zaman dilimini değerlendirmiş ve 32 sultanın İstanbul'da yaşadıklarından bahsetmiştir.

Kazakların büyük düşünürü ve ünlü şairlerinden biri Meşhür Jusıp (Yusuf) Köpeyoğlu (1868-1931) milli edebiyatımıza zengin bir edebi miras bırakmıştır. Şair "İzbas Hacı" adlı eserinde hac seferi sırasında uğradığı ünlü İstanbul'u bir Kazak din adamı ve düşünürü gözüyle şöyle değerlendirir: "Yedi dağ var, bu şehir oraya sığmış, "beş yüz elli beş" derler cami sayısı" diyerek şair Ayasofya Camii'nin görkemli tasvirini yapmıştır. "İzbas Hacı" eserinde şair Meşhür Jusıp, Anadolu Türklerinin baş şehrine şu mısralarıyla seslenmiştir:

"Medine Mekke ile mübarek mekân,

Şehir yoktur görkemli İstanbul kadar!"

(Medine Mekke ile mübarek jay,

Şahar jok zeyneti artık Stambulday!) [5, 301 s.].

Yine, başka bir eseri olan "İsa Şormanoglu" adlı şiirinde şair: "İstanbul şehrini görmeyen kimsenin "Dünyada yaşadım" demesi nafilendir"* diye yazmıştır.

Yaklaşık XV yüzyılda (Kazak Hanlığı döneminde) Kazaklar, Rusya'nın sömürge sistemine uğramadan önceki tarihlerde İstanbul ile sıkı ilişkilerde bulunduğu ve Mekke-Medine'ye hac seferlerinde İstanbul üzerinden geçtikleri söylenmektedir. Hacca giden Kazak aydınlarından çoğu memleketine islami Arap ve islami Türk (Osman) kültürünü beraberinde getirmişlerdir. Hac seferlerinin neticesinde Kazakistan'da din eğitimi de gelişmeye başlamıştır. Kazak, Özbek, Tatar, Başkurtlar arasına İstanbul'da yayınlanmış kitaplar ve kaynaklar da bu seferler aracılığıyla ulaşmıştır.

XX yüzyılın başında yaşamış Kazak aydınlarından biri ve devlet adamı Alihan Bökeyhan'ın (1866-1938) "İstanbul hem Kılılar (İstanbul hem Düşmanlar)" adlı çalışmasında İstanbul'un siyasi durumu ve önemi hakkındaki görüşleri yer almıştır: "...İstanbul'a bütün düşman göz koymuştur. İstanbul'un Avrupa ve Asya'da toprakları vardır. 450 yıldır İstanbul her şeyi görmüştür..." [6, 301 s.].

Soviyetler Birliği ve Rusların Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini Türkiye Türklerinden uzaklaştırma politikasından dolayı Kazakların İstanbul'la ilişkileri 1924'ten 1991 yılına kadar bir zaman diliminde kesintiye uğramıştır. Bu dönemlerde kardeşlik ilişkilerin kopmaması amacıyla çok emekler harcamış olan Magjan Jumabayev, Mirjakıp Dulatov, Saken Seyfullin, Mustafa Çokay, Ahmet

Baytursunov gibi Alaş Ordacı ceditçi Kazak aydınlarının pek çok çalışmaları mevcuttur. Fakat bu değerli eserler 1938'lerde Stalin'in yürüttüğü "Repressya" politikasının kurbanları olmuştur. O dönemki resmi siyaset halkın korkusuyla, susmasıyla ve iğreniçiyle iç içe yaşamıştır. Sıkıntılı anlarda yaşayan aydınlarımızla şairlerimizin eşsiz eserleri gelecek nesle sıradan vatandaşlarımız tarafından saklanarak, korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. İşte bu vatandaşlar milletimizin gurur duyacağı, övüneceği kimseleridir.

Bu şairlerimizin arsında ünlü şair Magjan Jumabayev'in "Uzaktaki Kardeşime" adlı şiiri çok etkileyicidir:

Kardeşim! Sen o yanda, ben bu yanda,
Kaygıdan kan yutuyoruz. Bizim adımıza
Layık mı kul olup durmak? Gel, gidelim
Altay'a, atadan miras altın tahta... [7, 89 s.].

İstanbul, Kazaklar için kıymetli ve şefkat dolu bir şehirdir çünkü; 1955-56 yıllarında Çin komünistlerinin katliamından kaçan Altay Kazaklarının ikinci vatanı olmuştur. Günümüzde İstanbul'un Zeytinburnu semti Kazakların yoğun olarak yaşadığı bir bölgedir. Bu semtte 2003 yılında cumhurbaşkanımız Nursultan Nazarbayev tarafından açılan büyük şairimiz Abay Kunanbayev adında bir sokak ve okul vardır.

Günümüzde Kazakistan'ın eski başkenti (1997'ye kadar) Almatı ve İstanbul Kardeş şehirlerdir. Her yıl İstanbul'da "Kazakistan Kültür Günleri" adıyla kültürel faaliyetler düzenlenmektedir. Bu faaliyetler sayesinde günümüz Kazak edebi mahsullerinde İstanbul'u konu eden çok sayıda gezi, anı, hatırat ve şiir, şarkılar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, Ardak Nurgazıoğlu'nun "İstanbul Bütün Türk Ruhunun Aynası" (2009, Haziran) adlı gezi yazısıdır. Yazıda şehrin bütün güzelliklerini sıralarken, Panorama müzesinin üzerinde ayrı bir hiss yarattığını şöyle anlatıyor: "... Panorama müzesini gezen kişi kendini adeta 1453'deki savaş içinde gibi hisseder..." diyerek, müze açılışında cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın gözyaşlarına hakim olamadığı hakkında da yazılmıştı.

Prof. Dr. Dihan Kamzabek'in "Alaş Aydınları Çalışmalarında Türkiye ve İstanbul Hakkında", E.Jarmuhametoğlu'nun "Avrupa Kapısı", Z.Erasılova'un "İstanbul Tezatlar Şehri", R.Kaldıbekova'nın "Selam İstanbul", T.Doktorhan'ın "Eski Türk Yerinde", "Gizemli İstanbul", E.Sagat'ın "Hem Uzak Hem Yakın İstanbul", "Almatı-İstanbul Kardeşliğin Jenneti" vb. yazıları Kazak halkının İstanbul'u tanınmasına imkan sağlamıştı.

Edebiyatçı Mekemtas Mirzahmetoğlu "İstanbul Kazak Edebiyatında" adlı makalesinde şunları yazar: "...Halk arasında İstanbul hakkında birçok şarkı vardı. Mesela bunlardan biri, "İstanbul gemisi gibi sallanıyorsun" diyerek güzel kızın yürüyüşünü asi denizde sallanan İstanbul gemisine benzeten bir güzellik sembolünün" ortaya çıktığını ve bu tür şarkıların halk arasında sevilerek söylendiğini belirtir.

İstanbul'u görenler, İstanbul'un dünyanın en güzel şehri olduğunu da bilirler. Dünyada hem tarihiyle, hem doğasıyla güzel olan birçok şehir vardır, ama tarihin, coğrafyanın ve tabiatın İstanbul'daki kadar güzel bir terkiple bir araya geldiği bir şehir gösterilemez. Bu güzelliğinin delili olarak 2010 yılında İstanbul Avrupa Kültür Başkenti olarak kutlanmıştır. Kazakistan, İstanbul'u Avrupa ve Asya kıtalarını birleştiren büyük siyasi ve ticari değer taşıyan Türkiye Cumhuriyetinin önemli kültür merkezi olarak tanıyor ve İstanbul'a sevgimiz sonsuzdur.

Kaynaklar:

1. Bes Gasır Jırlaydı: 2 cilt. /Hazırlayanlar: M.Magauin, M.Baydildayev/. Almatı: Jazuşı, 1989. C.1.-384 s.
2. Tauasaroğlu K., Köklerimden Kendime Kadar . Almatı: Jalın, 1993.A
3. Kudayberdiyev Ş. Eserleri. - Almatı: Jazuşı, 1988. - 560 s.
4. Meşhür Jusıp Köpeyoğlu. Eserleri. 1.cilt. Pavlodar: «EKO» GÖF, 2003.- 436 s.
5. Meşhür Jusıp Köpeyoğlu. Eserleri. 4.cilt. Pavlodar: «EKO» GÖF, 2004.- 535 s.
6. Bokeyhanov A. Eserleri. Almatı: Kazakistan, 1994.-384 s.
7. Jumabayev M. Eserleri. - Almatı: Jazuşı , 89. - 448 s.

Summary

The main subject of this article is Istanbul in Kazakh Literature from ancient till modern days. Remarkable writers (poets) of Kazakh literature are: Jirau, Dospambet, Sakarim Kudayberdi, Meshur Jusip (Yusuf) Kopeyuly, Alikhan Bokeykhan, Magzhan Jumabayev etc. This article is about works of those authors regarding Istanbul.